

özgürlük davasında önemli rol oynayan bu kurumun mensubu olarak Tükân çeşitli faaliyetlere, düzenlenen toplantılara ve gösterilere katılarak dikkat çekti. Bu sırada İngiliz manda yönetimi tarafından hapis ve sürgün cezalarına çarptırıldı. 1936'da Hufeyr ve Sarafend hapishanelerinde birçok Filistinli direnişçi ile birlikte dokuz ay tutuklu kaldı. 1948 Arap-İsrail savaşının ardından Nablus, Ürdün toprakları içinde kaldı ve aktif siyasete giren Tükân Ürdün Parlamentosu'na Nablus'tan iki dönem milletvekili seçildi (1950, 1954). Daha sonra sekiz ay kadar Dışişleri bakanlığı yaptı (Temmuz 1964 – Şubat 1965). Bu arada matematik ve astronomi alanındaki çalışmalarını da sürdürdü. Çeşitli Arap ülkelerinde konferanslar verdi, uluslar arası sempozyumlara katıldı.

Edebiyat, düşünce ve bilim alanlarında Filistin'de yetişen önemli şahsiyetlerden biri olan Tükân çeşitli ülkelerde yayımlanan gazete ve dergilerde pek çok makale neşretti. Özellikle İslâm bilim tarihi sahasındaki çalışmalarını adını duyurdu. Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye (Kahire), el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî (Dımaşk), Meclisü'l-ittihâdi'l-ilmî (Kahire), Meclisü'l-bahsi'l-ilmî (Amman) yanında Avrupa ve Amerika'da matematikle alakalı çeşitli kuruluşlara üye seçildi. 1955-1971 yıllarında Ürdün Bilim Komisyonu, 1961-1967 arasında Ürdün Neşir ve Tercüme Komisyonu başkanlıklarında bulundu. 1967'de Pakistan Pencap Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktora verildi. 1957'de birinci dereceden Ürdün İstiklâl madalyası, 1961'de Fas Devleti Üstün Derece Fikir Yeterlilik nişanı, 1964'te birinci dereceden Birleşik Arap Cumhuriyeti ve aynı yıl Ürdün Yıldızı madalyalarıyla taltif edildi. 26 Şubat 1971'de Beyrut'ta vefat eden Tükân'ın naaşı Nablus'a götürülerek orada defnedildi.

Tükân ilmi mesaisini bir taraftan müslümanların bilim tarihindeki hizmetlerini, bugünkü Batı biliminin gelişmesine olan katkılarını ortaya koymaya yoğunlaştırmışken diğer taraftan İslâm dünyasının bugün içinde bulunduğu geri kalmışlıktan nasıl kurtulacağı konusunda fikirler geliştirmiştir. İslâm âlimlerinin katkısı olmasaydı Batı'da XIV. yüzyıldan itibaren gözlenen bilimsel gelişmenin VIII. yüzyıldaki mevcut seviyeden başlamak zorunda kalacağına dikkat çeken Tükân, İslâm dünyasının yeniden harekete geçebilmesi için öncelikle hür düşüncüyü sınırlayan taklit ruhundan, geçmişin kalıplarına körü körüne bağlılıktan kurtulması gerektiği

üzerinde durur. Bu bakımdan nefis muhasebesi ve özleştiriyeye dair Arapça literatürde Tükân'ın yazıları önemli bir yer tutar. Bu çalışmalarında, kendi döneminin birçok Arap düşünürü gibi o da modernleşme süreci ve problemleriyle Arap dünyasının Batı'nın bilim, eğitim ve teknoloji konusundaki standardını elde edebilmesinin yollarını aramış, eserlerinin önemli bir kısmı bilim ve akıl konuları etrafında şekillenmiştir. Kitaplarından sadece *Va'yü'l-müstakbel* tamamen sosyal ve kültürel eleştiriyeye ayrılmıştır. Bu eserinde modern Arap toplumunun hastalıklarını tesbit ve analiz etmekte, bu vesileyle kendi çözümlerini ortaya koymaktadır. Ona göre bu hastalıkların en önde geleni istikbal bilincinin eksikliği olup bu da Araplar'ın kendi topraklarında başlarına gelen felâketlerin ve uluslar arası alanda başarısızlıklarının başlıca sebeplerinden biridir. Bundan kurtulmak için öncelikle düşüncenin özgürleştirilmesi, bilimin ve bilimsel metodun benimsenip eğitimde uygulanması şarttır. Tükân Filistin halkının haklarına ve özgürlüklerine kavuşması, Arap birliğinin kurulması için de siyasal ve entelektüel bir şahsiyet olarak hayatı boyunca mücadele etmiştir.

Eserleri: *Nevâhin mecîde mine's-ge-kâfeti'l-İslâmiyye* (Kahire 1938, Abdülvehhâb Azzâm, Zekî Muhammed Hasan ve diğerleriyle birlikte), *Türâsü'l-Arabî'l-İlmî fi'r-riyâziyyât ve'l-felek* (Kahire 1941, 1954, 1963, 2008; Beyrut 1989, müellifin en önemli eseri olup İslâm dünyasında ve Batı ilim çevrelerinde büyük yankılar uyandırmış ve ünlü bilim tarihçisi G. A. L. Sarton, bu çalışmayla ilgili kaleme aldığı bir değerlendirme yazısında [ISIS, XXXVI/2, 1946, s. 140-142] müelliften övgüyle söz etmiştir), *el-Kevnü'l-acîb* (Kahire 1943, 1962), *el-Uyûn fi'l-İlm* (Kahire 1945), *Muhâdarâtü İbni'l-Heysem et-tezkâriyye* (Kahire 1945), *el-Üslûbü'l-İlmî 'inde'l-Arab* (Kahire 1946), *Beyne'l-İlmî ve'l-edeb* (Kudüs 1946, müellifin Filistin radyosunda yaptığı konuşmalarla bazı makalelerinden oluşmaktadır), *Cemâlüddin el-Eîqânî: Ârâ'ühû ve kifâhuhû ve eşeruhû fi nehdati's-şarq* (Kudüs 1947), *Ba'de'n-Nekbe* (Beyrut 1950), *Va'yü'l-müstakbel* (Beyrut 1950, 1953), *Beyne'l-bekâ ve'l-fenâ* (Beyrut 1950; Kahire 1955), *el-Hâlidüne'l-Arab* (Beyrut 1954), *el-Ülûm 'inde'l-Arab* (Kahire 1956, 1960; Nablus 1983), *el-Ülûm 'inde'l-Arab ve'l-müslimîn* (Kahire 1956; Beyrut 1983), *İbn Hâmaza ve't-temhîd ile'l-lugarimât* (Kahire 1958), *Mağâ-*

mü'l-aql 'inde'l-Arab (Kahire 1960), *er-Rûhu'l-İlmiyye 'inde'l-Arab ve'l-müslimîn* (Kahire 1962), *Neşâtü'l-Arabî'l-İlmî fi mi'eti sene* (Beyrut 1963, başkalarıyla birlikte), *Hayeviyyetü'l-aqli'l-Arabî fi naqdi'l-fikri'l-Yûnânî* (Kahire 1966), *Ebü'r-Reyhân el-Bîrûnî* (Kahire 1966), *el-İlm ma'a'l-hayât* (Beyrut 1970), *Ulemâ'ü'l-Arab ve mâ a'fuhû li'l-hadâre* (Riyad, ts., Menşûrâtü'l-Fâhriyye), *Târîhu 'ilmi'l-cebr fi'l-âlemi'l-Arabî* (Küveyt 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Enver el-Cüncî, *Müfekkîrîn ve üdebâ' min hilâli âşârihim*, Beyrut 1967, s. 171-176; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâseti'l-edebîyye*, Beyrut 1972, III/1, s. 745-747; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 192; M. Mehdî Allâm, *el-Mecma'iyûn fi hamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 231-232; Nâsîrüddin el-Esed, *el-Hayâtü'l-edebîyyetü'l-hadîse fi Filisîn ve'l-Ürdün hattâ sene 1950*, Amman 2000, s. 92-94; N. Rejwan, *Arabs in the Mirror: Images and Self-Images from Pre-Islamic to Modern Times*, Austin 2008, s. 25-30; Fuâd Sâlih es-Seyyid, *el-Mübdi'ün ve'l-müceddidün fi't-târîhi'l-Arabî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1432/2011, s. 225-226; a.m.f., *Mevsû'atü a'lâmi'l-ğarni'l-işrin fi'l-âlemeyni'l-Arabî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1434/2013, II/2, s. 44-45; Kâmil es-Sevâfirî, *el-Edebü'l-Arabîyyü'l-mu'âşır fi Filisîn min sene 1860-1960*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 335-340; "Kadri Tükân", *Mv.Fs.*, III, 507; Züheyr Humejdân, "Tükân (Kadri)", *el-Mevsû'atü'l-Arabîyye*, Dımaşk 2005, XII, 652-653; Ebü Bekir Hâlid Sa'dullah, "Tükân, Kadri Hâfiz", *Mv.AC*, XIX, 263-265.

MAHMUT KAYA

TUVA

Rusya Federasyonu'na bağlı
özerk bir cumhuriyet.

Sibirya'nın güneyinde Yukarı Yenisey havzasında Moğolistan sınırına yakın bir yerde bulunmaktadır; başşehri Kızıl (114.181 [2010 sayımı]), yüzölçümü 170.500 kilometrekaredir. En yüksek dağı 3976 m. ile Môngün Tayga'dır ve dağlık alanların % 82 oranında yer tuttuğu coğrafi bir yapıya sahiptir. Bu alanların önemli kesimi ormanlıktır (özellikle iğne yapraklı ağaçlar). Batısında Altay, güneyinde Tannu-ola, kuzeyinde Sayan (Kögmen) dağları yer almaktadır. Yenisey ırmağının bütün kolları Tuva'dan doğar. Ülke doğuda Buryat Özerk Cumhuriyeti, güneyde Moğolistan, batıda Gorno (Dağlık) Altay Özerk Cumhuriyeti, kuzeyde Hakasya Özerk Cumhuriyeti, Krasnoyarsk ve Irkutsk bölgeleriyle çevrilidir. Ülkeye adını veren Tuvalar, Türk kökenli bir topluluktur. VI. yüzyıldan itibaren Çin kaynaklarında zikredilen Tu-po (okunuşu Dubo) boyu Tuva-

lar'ı işaret etmektedir (Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, s. 116). Bu da Tuva adını Göktürk dönemine kadar indirir. Tuvalar kendilerine Tiva demektir. Bu isim XIX. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklarda geçmeye başlamış, Soyon, Soyot, Uryanhay, Uranhay Tuba kelimeleriyle de ifade edilmiştir. Bay-kara, Çoodu, Deleg (Telengit), Dongak, Hertek, İrgit, Kırgıs, Küjuget, Maadı, Oorjak, Oyun, Sat, Salçak, Sayan, Tumat, Toju, Todut, Uygur, Balıkçı, Kuskun, Höyük, Homuşku, Ondar, Hovalıg, Hoyug, Sarıg, Oy-ondar, Kara-ondar, Darhat (Tarkat) adlı kabileleri mevcuttur.

Tuvalar'ın bulunduğu bölge, milâttan önce III-milâttan sonra III. yüzyıllar arasında Büyük Hun İmparatorluğu'nun idaresi altındaydı. VI-VIII. yüzyıllarda Göktürk hâkimiyetine bağlandı; VIII-IX. yüzyıllar arasında Uygurlar Tuva bölgesine hâkim oldu. O dönemde Yenisey yöresinin en kuvvetli boyu olan Kırgızlar çok güçlenmişti. 840'ta Kırgızlar büyük bir hücumla Uygur hâkimiyetine son verdiler ve kendi kağanlıklarını ilân ettiler. IX-XIII. yüzyıllarda Moğol kökenli kabileler bölgede bulunsa da ancak Cengiz Han döneminde bütün bu kesimi ele geçirebildiler (1207). XVII-XVIII. yüzyıllar arasında buraya Altın Hanlar ve Cunganlar hâkimdi. 1717-1911 arasında Çin'deki Mançu kökenli Ch'ing İmparatorluğu tarafından idare edildi. Ruslar madenleri dolayısıyla 1830'dan itibaren bölgeyle ilgilenmeye başladılar. 1883-1885 yıllarında Mançu hâkimiyetine karşı büyük bir ayaklanma meydana geldi, ayaklanmanın önderleri yakalanarak idam edildi. Artakalan almış Tuvalı dağlara çekilerek Mançu ordusuna karşı direndi. Nihayet Süt-höl adlı yerde sıkıştırılıp öldürüldüler. Bunlara günümüzde "Aldan Durgunnar" (altmış firari / altmış kahraman) denilir, ayrıca Aldan Maadır adı da verilir. 1914-1921 yıllarında Tuvalar, Çarlık Rusyası'nın idaresi altında kaldı. Bu dönemde bölgedeki Rus nüfusu % 300 arttı. 1911'de Çin'deki Mançu hânedanı ortadan kalkınca Tuvalar (Uryanhaylar) en yüksek dinî liderlerini başkan seçerek bağımsız olmak istedilerse de üç yıl sonra Rusya'nın himayesini kabul etmek zorunda kaldılar. 1917-1921 arası Bolşevik-Çarlık yanlılarının mücadelesine sahne oldu.

18 Temmuz 1918'de toplanan ilk kurultaydan sonra bağımsızlık çalışmalarına hız verildi; nihayet 14 Ağustos 1921'de Tuva Halk Cumhuriyeti kuruldu. Ardından ilk anayasa ilân edildi. Anayasanın 1. maddesinde, "Tuva iç işlerinde serbest,

dış işlerinde ise Rusya'ya danışarak hareket eder" ifadesi yer aldı. Bu yönetim 1944'e kadar devam etti ve XX. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra en çok bağımsız kalan Türk kökenli cumhuriyet oldu. İlk devlet başkanının adı Sodnam Balçır'dır. Özellikle 1926 sonrasında, Moğol kültürünün Tuva'yı etkilemesinden dolayı Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Tuva'yı kendisine bağlama politikası izlediği ve çok etkili olup kendine taraftar topladığı bilinmektedir. Bağımsızlığının ardından Sovyetler Birliği, Tuva'yı ele geçirme politikası güttü. Bu anlamda Tuva gençleri komünist ideoloji doğrultusunda eğitildi. Eğitim alan gençler okullara öğretmen tayin edildi ve kısa bir dönemden sonra devlet yönetiminde söz sahibi oldu. 1930'ların sonunda komünist ideoloji Tuva'da öne çıktı. Tuva Cumhuriyeti 1921'de kurulduğunda Rusya'nın işçi-çiftçi hükümeti Uryanhay (Tuva) bölgesini kendi toprağı olarak görmediğini ve onu ileride de kendi toprağı görecekti herhangi bir düşüncesi bulunmadığını bildirdi. Buna rağmen yirmi üç yıl sonra şartları kendi lehine çevirdi.

11 Ekim 1944 tarihinde alınan bir kararla Bağımsız Tuva Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği Muhtar Bölgesi haline dönüştürüldü. Bu hususta çok çalışan Salçak Toka muhtar bölgenin başına getirildi. 10 Ekim 1961'de Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oldu. 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla 28 Ağustos'ta Tuva Cumhuriyeti adını aldı. Şeerig-ool Oorjak halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanıdır. Aralık 1993'te yapılan seçimlerde Tuva meclisine seçilen otuz iki parlamenterden yirmi sekiz Tuva kökenliydi. Tuva dili uzmanı olan Kaadır-ool Biçeldey parlamento başkanlığına seçildi. Tuva'da 21 Ekim 1993 tarihinde kabul edilen yeni anayasanın 1. maddesinde, "Tuva Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu terkihi içinde demokratik bir devlettir. Federasyon antlaşmasını bütün Tuva halkının referandumu gereğince değiştirme, kendini yönetme ve Rusya Federasyonu'ndan ayrılma hakkına sahiptir" diye yazılıydı. Bu madde 2000'li yıllarda değiştirildi ve "Tuva Cumhuriyeti Rusya Federasyonu içinde demokratik hukuk devletidir" şeklinde dönüştürüldü. Zaman içerisinde Tuva milliyetçileri çok ağır cezalara çarptırıldıysa da 1980'lerin sonunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin dağılma sürecinde yeniden ortaya çıkma fırsatı buldular. Sovyetler Birliği yıkılırken Tuva'nın Ulusçu Frontozu'nu (Tuva'nın milliyetçi cephesi)

kurmak için 1989 Ekiminde teşebbüse geçtiler. 18 Şubat 1990'da ilk toplantılarını yaptılar. Başlarında Kaadır-ool Biçeldey vardı. 18 Ocak 1992'de yapılan toplantının ardından cephe Bağımsız Milliyetçi Parti adını aldı. 11 Mart 1990'da Tuvaca, Tuva Cumhuriyeti'nin devlet dili olarak kabul edilince eğitimde Tuvaca daha çok yer almaya başladı. Rus azınlığı, Rusya Federasyonu'nun başka yerlerine göç etti. Tuvalı Sergey Şoygu, Rusya Federasyonu'nda bakanlık görevine getirildi.

Tuva'da Budizm ve Şamanizm geçerlidir. Şamanizm eski Türk inanç geleneğinin devamı niteliğindedir. Budizm ise XIII ve XIV. yüzyıllarda gelmiş, ancak esas yayılması XVIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Moğollar'ın üzerinden intikal ettiği için Moğol kültürüne ait çok sayıda terim Tuvaca'ya girmiştir. Budizm'in Lamaizm kolunun yaygınlaşmasına rağmen Şamanizm ortadan kalkmamış, iki inanç Tuvalar arasında günümüze kadar yaşamaya devam etmiştir. 1928'de nüfusu 65.000 olan Tuva'da 3500 "lama" bulunduğu tesbit edilmiştir. Bu dönemde yirmi Budist tapınağı mevcuttu. 1944'te Sovyetler Birliği'ne katıldıktan sonra hiç lama kalmamıştır. Aynı şekilde şamanlar da (kamlar) faaliyet gösteremiyordu. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra tapınaklar açıldı ve Budist faaliyetlerine hız verildi, kamlar da rahat hareket etme fırsatı buldular. "Düngür" (kam tefi) adını verdikleri bir dernek kurarak etrafında örgütlendiler. Erkeklerin yanında kadınlar da kam olabiliyordu. Hatta bazı zamanlarda kadın kam sayısı erkekleri geçmiştir.

Tuva dilini Türkologlar "adak" grubuna sokarlar. Bu Orhon yazıtlarında geçen bir özelliktir. Diğer özelliklerin de göz önüne alınmasıyla Tuvaca'nın Göktürkçe'ye yakın olduğu belirtilir. Buna rağmen Moğolca birçok kelimenin Tuvaca'ya girdiği, bunun % 30'lara ulaştığı görülmektedir. Dinî terimler Tibetçe ve Moğolca'dır. 1920'lere kadar Tuvaca'nın alfabesi yoktu, bir dönem Latin alfabesi denendi, daha sonra Moğol ve Kiril alfabeleri kullanıldı. Tuva dilinde Türkiye Türkçesi ile ortak binlerce kelime vardır. Geleneksel Tuva edebiyatı gelişmiştir. Daha çok avcılık ve hayvancılık konuları bu edebiyatta geniş yer tutmaktadır.

Tuva'da yak (Tibet öküzü), koyun, keçi, sığır, at besleyiciliği yaygındır. Nüfusu yüz ölçümüne göre azdır (kilometrekareye düşen nüfus yoğunluğu: 1,7 kişi) ve ekonomisi de yetersizdir. Bu sebeple merkezî yönetim tarafından desteklenmektedir.

Bölgede yer altı zenginlikleri fazla olup altın gibi değerli madenler de bulunmaktadır, fakat asıl zenginlik kaynağı orman ürünleridir. Ülke Bay-Tayga, Barın-hem-çik, Çöön-hemçik, Kaa-hem, Kızıl, Mögün Tayga, Övür, Biy-hem, Süt-höl, Tandı, Tere-höl, Tes-hem, Toju, Uluğ-hem, Çaa-höl, Çedi-höl, Erzin adlı on yedi idarî bölgeye ayrılmıştır. 2010 yılı verilerine göre 307.930 olan Tuva nüfusu Tuva (% 82), Rus (% 16,3), Hakas (% 0,3) ve diğer halklardan (% 1,4) oluşur.

BİBLİYOGRAFYA :

Tung Tien, Shanghai 1935, 1081^a; *Wen-hsien T'ung-k'ao*, Shanghai 1935, 2699^a; F. G. İshakov – A. A. Palmbah, *Grammatika Tuvinskogo Yazıka*, Moskova 1961; N. A. Baskakov, *Vvedeniye v İzuçeniye Turskih Yazıkov*, Moskova 1962; L. P. Potapov, "Tuvans", *The Peoples of Siberia* (ed. M. G. Levin – L. P. Potapov), Chicago 1964, s. 380-422; Abdülkadir İnan, "Sibirya Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 1271-1282; a.mlf., *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, s. 29 vd.; S. Vainshtein, *Nomads of South Siberia: The Pastoral Economies of Tuva*, Cambridge 1980; *Hsin T'ang Shu*, Taipei 1987, 217B, s. 6144; Nadir Devlet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi: Çağdaş Türkiler* (ek cilt), İstanbul 1993, s. 379-381; J. C. Dewdney, "The Turkic Peoples of the USSR", *The Turkic Peoples of the World* (ed. M. Bainbridge), London-New York 1993, s. 264 vd.; W. B. Lincoln, *Vahşi Batı: Sibirya ve Ruslar* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1996, tür.yer.; M. H. Mannay-Ool – U. A. Dostay, *İstoriya Tuvi*, Kızıl 1996; Ekrem Arkoğlu, *Tuva ve Hakas Türkçesinde Fil* (doktora tezi, 1996), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Tuva'nın XX. Asır Siyasi Tarihi", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XX, 173-179; V. I. Rassadin, "Tofalar", *Yazıkı Mira*, *Tyurskie Yazıkı*, Bişkek 1997, s. 372-383; S. C. Sat, "Tuva", a.e., s. 384-393; J. Forsyth, *A History of the Peoples of Siberia*, London 2000, s. 241-361; Anar Somuncuoğlu, "Tuva (Tıva) Cumhuriyeti", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XX, 160-171; E. J. N. Fridman, "Tuva Şamanizmi", a.e., XX, 180-188; Hayat Aras, "Tuva (Tıva) Türkleri ve Türkçesi", a.e., XX, 189-194; Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004, s. 116-117; a.mlf., *Gök-Türkler*, Ankara 2012, II, 226.

AHMET TAŞAĞIL

TÜFEKÇİ, Mehmet Nida

(1926-1993)

Müzik halk bilimcisi, koro şefi,
eğitimci ve bağlama sanatçısı.

Yozgat'ın Akdağmadeni kazasında doğdu. Doğum tarihi kendi ifadesine göre 1926, resmî kayıtlara göre ise 1 Mart 1929'dur. Nüfusta kayıtlı olan ön adı Mehmet'i hiç kullanmamıştır. Babası yörenin ileri gelen ailelerinden Tüfekçiler'den Hamdi Bey, annesi Zeynep Hanım'dır. Baba tarafından yerel düzeyde çok sayıda bürokrat

Mehmet
Nida
Tüfekçi

yetiştiren bir aileden gelmektedir. İlkokulu Akdağmadeni'nde bitirdikten sonra Boğazlıyan Ortaokulu'ndan mezun oldu. 1947'de Ankara Maliye Mektebi'nin yatılı kısmına girdi ve lise öğrenimini 1951'de tamamladı. Askerliğini Ankara Yedek Subay Okulu'nda yaptıktan sonra maliyede hesap uzmanı olarak görev aldı.

1947'nin Haziran ayından itibaren Muzaffer Sarısözen'in Ankara Radyosu'ndaki Yurttan Sesler programına misafir mahallî sanatçı olarak katıldı. 1953'te Yurttan Sesler Korosu'nun dâimî kadrosunda yer alınca Tüfekçi'nin hayatında yeni bir dönem başladı. Sarısözen'in kendisine tanıdığı imkânlar sayesinde bir yandan meslekî eğitimini sürdürdü, diğer yandan Türkiye sahilinde tanınan bir sanatçı durumuna geldi. 1959'da eşi Neriman Altındağ Tüfekçi ile birlikte İstanbul Radyosu'na tayin edildi. 1964'te burada Türk halk müziğinden sorumlu Türk Müziği Şubesi müdür yardımcılığı, 1972'de Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Müzik Dairesi Türk Halk Müziği ve Oyunları müdürlüğü yaptı; 1974'te TRT Müzik Dairesi Başkanlığı'na vekâleten getirildi. Çeşitli zamanlarda TRT'nin derleme, denetleme, repertuar kurulları ile Kültür Bakanlığı Yüksek Danışma Kurulu'nda çalıştı. 1974'ten itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müsikisi Devlet Konservatuvarı'nın kuruluş çalışmalarına katıldı. 1975'te resmen kurulan konservatuvarda 1976'dan itibaren yönetim kurulu üyeliği, öğretim üyeliği, başkan yardımcılığı, bölüm başkanlığı, danışma birimi üyeliği görevlerinde bulundu. Bunların dışında maddî karşılık beklemeden bazı kültür ve sanat kuruluşlarında görev aldı. Bunların başlıcaları Ankara Halkevi, Türk Folklor Kurumu, Müsiki Kültür Derneği, Aksaray Müsiki Cemiyeti'dir. Hayatını halk müziğinin değer ve önemini anlatmaya, öğrenci yetiştirmeye ve seviyeli sanat icrasına adanmış Tüfekçi geçirdiği kalp krizi sonucu 18 Eylül 1993 tarihinde İstanbul'da öldü ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Nida Tüfekçi, Türkiye'nin kültür ve sanat politikalarına yön veren güçlü simalardan biridir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda bağlama ve ses icrasındaki üstün başarısı kısa sürede yurt sahilinde tanınmasını sağlamıştır. Yalnız radyo aracılığı ile değil aynı zamanda piyasadaki faaliyetleri sayesinde elde ettiği bu şöhreti halk müziğine hizmet için kullanmış, hocası Muzaffer Sarısözen'den aldığı "halk müsikisi dava ruhunu" bütün hayatı boyunca sürdürmüş, bundan asla tâviz vermemiştir. Bu dava ruhunu halk müziğinin kurumsal bir kimlik içinde resmen yer almasına yardımcı olma ve bunu seviyeli bir şekilde icra etme olarak iki başlık altında değerlendirmek mümkündür. 1970'li yıllarda müzik politikalarının tesbiti ve millî müsiki kavramının tanımlanması sırasında Tüfekçi'nin sanatçı kimliğinden sıyrılıp politikaları etkileyen bir müzik bürokrati gibi çalıştığı görülmektedir. Bazan bu politikaları yalnız etkilemekle kalmayıp aynı zamanda belirlediğini de söylemek mümkündür. Halk müsikisi ruhu içinde yer alan kurumsal kimlik meselesini, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve Türk Müsikisi Devlet Konservatuvarı gibi iki büyük oluşumda yürütmüş, seviyeli icra konusunu da örnek icracılığı ve hocalığı ile kitlelere yansıtmaya çalışmıştır.

Bir önceki kuşaktan devraldığı halk ezgilerinin koro ve saz takımlarıyla toplu icra edilmesi prensibini yaymak için yoğun çaba harcayan Tüfekçi, bunu modernleşme ile yerellik arasında gidip gelen icra ortamı bakımından gerekli görmüştür. Bu temel prensip sanat hayatının her kesitinde açıkça kendini gösterir. Radyoda hazırladığı programların bir kısmına şef, bazılarında ses ve saz icracısı, bazılarında da sunucu olarak katılmıştır. Tüfekçi'nin hazırladığı "Bağlama Takımı, Beraber ve Solo Türküler, Yurttan Sesler, Dört Ses Dört Saz, Divan-Bağlama-Cura, Ezgilerin Getirdiği, Değişler ve Ezgiler, Halk Ozanları Geçiyor, Ozanlar ve Bölge Sanatçıları" gibi programlar, sadece birer radyo programı olmakla kalmayıp dönemin en önemli kültür etkinlikleri arasına girmiştir. Yerel müziklerin derlenmesi ve notaya alınması için de Nida Tüfekçi'nin büyük gayret gösterdiği bilinmektedir. Şahsen çok fazla alan araştırmasına çıkamadığı halde müzik folklorcularına her zaman saygı ile yaklaşmış, onlardan bir öğrenci gibi alabileceği önemli bilgiler olduğunu düşünmüştür. Kütahya, Yozgat ve Kars derlemelerini fiilen alanda yürütmüş, diğer ezgileri ise İstanbul ve Ankara'ya gelen mahallî sanatçılardan öğrenmiştir. Derlediği 1000